

ЛОКАЛНА КУЛТУРА НА КРИМСКИТЕ ТАТАРИ В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА ГРАДСКА СРЕДА

Нирен Хасанова

докторант в катедра „Етнология“

Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Голяма част от татарската етническа група в България живее в градска, мултиетническа и мултикултурна среда със сложни социални и етнокултурни взаимоотношения. В тези условия татарското семейството е система за запазване на татарската културна идентичност, чрез продуциране на антропологични връзки, основани на междупоколенска приемственост и родови връзки. Базирайки се на тези компоненти ще проследя проявите на татарската етническа култура в условията на съвременната градска среда. Духовно-културният плурализъм, съществуващ в съвременната българска нация гарантира съхраняване на културните идентичности. В настоящия доклад ще изследвам трансформациите на етническата татарска култура в условия на динамични социално-икономически и обществени промени и засилен процес на акултурация. Чрез представяне на етнически празници и обреди, на традициите и обичаите на татарската общност в България в края на ХХ и началото на ХІ век ще проследя въздействието на процесите на акултурация. Водена от тезата за значимостта на взаимодействието между културите ще акцентирам на акултурацията като процес, отчитайки факта, че всяка култура има своята уникалност, с която съществува субективно във времето и пространството и се запазва в паметта на съответната общност. Настоящият доклад е част от етнопсихологическо изследване „Локална култура на татарите в България в края на ХХ и началото на ХІ век“.

Ключови думи: кримски татари, локална култура, етническа идентичност, културна идентичност, акултурация, татарска общност.

Abstract. A large part of the Tatar ethnic group in Bulgaria lives in an urban, multi-ethnic and multicultural environment with complex social and ethno-cultural relationships. In these conditions, the Tatar family is a system for preserving the Tatar cultural identity, by producing anthropological ties based on intergenerational continuity and ancestral ties. Based on these components, I will trace the manifestations of the Tatar ethnic culture in the conditions of the modern urban environment. The spiritual and cultural pluralism existing in the modern Bulgarian nation guarantees the preservation of cultural identities. In the present report, I will explore the transformations of the ethnic Tatar culture in conditions of dynamic socio-economic and societal changes and an intensified acculturation process. By presenting ethnic holidays and rites, the traditions and customs of the Tatar community in Bulgaria at the end of the 20th and the beginning of the 11th century, I will trace the impact of acculturation processes. Guided by the thesis about the importance of the interaction between cultures, I will emphasize acculturation as a process, taking into account the fact that each culture has its uniqueness, with which it exists subjectively in time and space and is preserved in the memory of the respective community. The present report is part of an ethnopsychological study "Local culture of the Tatars in Bulgaria at the end of the 20th and the beginning of the 11th century".

Key words: Crimean Tatars, local culture, ethnic identity, cultural identity, acculturation, Tatar community.

Всяка отделна група или общност в обществото, според механизмите на функциониране и развитие, придава на своите групови характеристики временен, постоянен и/или вариативен характер. Идентифицирането и самоопределянето с характеристики за идентичност – език, религия, общи културни традиции и обичаи и определянето им от други групи като признато различие е основополагащо за признаването на етничността на тези групи или общности. Връзката между етническата и културната идентичност е фундамент за собствен социален идентитет на всеки индивид. За компонентното структуриране на етническата идентичност има много разработки, но в своето изследване се основавам основно на модела на Фини и Онг, според който „компонентите на етническата идентичност са самокатегоризацията, обвързаност и привързаност, изучаване и проучване на етническата идентичност, етнически поведения, приписване на ценност и вътре групови нагласи, етнически ценности и вярвания, важност и изявеност на етническата идентичност и специфичната връзка на етническата с националната идентичност.“ (Phinney & Ong, 2007: <https://psycnet.apa.org/record/2007-09249-006>).

Настоящият доклад е част от изследването „Локална култура на татарите в България в края на XX и началото на XI век“, в неговия начален етап – събиране на емпиричен материал. Предмет на изследването е представяне на рефлексивна картина на процеса на съхраняване на културната идентичност на кримските татари в условия на акултурация. Голяма част от представителите на татарската етническа група в България в края на XX век започва да живее в градска и интеретническа среда със сложни социални и етнокултурни взаимоотношения. В тези условия татарското семейството става още по-устойчива система за запазване на татарската културна идентичност, чрез продуциране на антропологични връзки, основани на междупоколенска приемственост и родови връзки. Духовно-културният плурализъм, съществуващ в съвременната българска нация, гарантира съхраняване на културните идентичности.

Целта на изследването ми е чрез анализ на празниците, ритуалите и традициите на татарската общност в България в края на XX и началото на XI век да проследи промените и проявите на татарската етническа култура в условията на градска среда и да установи съвременното състояние на етническата татарска култура. Водена от тезата за значимостта на взаимодействието между културите ще акцентирам на акултурацията и дифузията като процеси, отчитайки факта, че всяка култура има своята уникалност, с която съществува субективно във времето и пространството и се запазва в паметта на съответната общност.

Концептуалните постановки са кодирани с рефлексивния подход, относно ценностно ориентираното поведение на субектите. В изследването ще използвам анализ, основан на лична рефлексивна техника от позицията на принадлежност към етническа идентичност и сензитивност.

В настоящия доклад е използвана информация от проведени в периода 2022-2023 г. етнографски интервюта с въпросник с представители от татарската общност в България, както и с изследователи на татарската общност, експерти от Унгария, Турция и България. Изложението предлага обобщен разказ на събрания емпиричен материал, а по-детайлното му представяне, както и задълбочен анализ предстои да бъдат направени в докторската работа. Затова на този етап представянето е без цитиране на респондентите и без задълбочаване на анализа – той предстои да бъде реализиран в цялостното изследване. Тук задачата е да се изведат специфичните проявления в основните културни елементи, демонстриращи запазване на етнически специфики в културата на кримските татари в България.

Съвременната общност на татарите в България включва потомци на кримските татари, които напускат Кримския полуостров на няколко изселнически вълни в периода XV-XIX в., най-вече след Кримската война между Русия и Османската империя 1853-1856 г. Те се заселват предимно в Северна България. В процеса на адаптиране в новите условия те развиват характерни поминъци, упражнявани традиционно от тях. Занимават се основно със земеделие и животновъдство, а в градовете и с дребна търговия и занаяти като кожухарство, касапльк и бръснарство. Благодарение на своята вежливост, гостоприемство, миролюбие, необикновена активност, грамотност, те биват добре приети както от турците, така и от българите. Адаптацията им в новата среда естествено води до модернизация, а участието им в дребната търговия и занаятите в градовете свидетелства за тяхната склонност към интеграция. Обновяването на образа им започва от града, поради въздействието на градската среда, светски живот, мода, изкуство, професионална диференциация и др.

Първата известна употреба на термина „акултурация“ в социалните науки е в доклад на Джон Уесли Пауъл за американското бюро по етнология през 1880 г. Пауъл по-късно определя термина като психологически промени, които се случват в даден човек поради културен обмен и в резултат на удължения контакт между различните култури. В началото на XX век, акултурацията се превръща във фокус на американските социолози, които използват етнографията, за да изучават живота на имигрантите и степента на интеграция в

американското общество. Линтън, Ретфилд и Хърсковиц изучават процеса акултурация и стигат до извода, че тя е „явление, което възниква, когато групи от индивиди с различни култури встъпват в продължителен непосредствен контакт, в следствие на който се изменят първоначалните културни модели на едната или двете групи” (Redfield, R., R. Linton, & M. J. Herkovits, 1936: стр.149). В тази връзка е необходимо да се отбележи, че много често кримските татари по своята културна идентичност биват оприличавани на други етноси – напр. турския, поради религиозната принадлежност към исляма и владееенето и употребата на турския език. Но кримскотатарската общност се различава значително със свои специфики във физическо-антропологичните черти, културата – език, обичаи, храна, облекло, фолклор, танци и връзката им с Крим.

Според Тодор Ив. Живков „Функционирането на механизмите за етногенотипно възпроизводство – език, религия, култура е минало и настояще, характерни и силно изразени не само при гърци, но и при арменци и евреи, ги представя като хора с ясно историческо съзнание за собствен етнически идентитет и стремеж за неговото възпроизводство чрез механизмите за тесни връзки със социетарните структури на властта“ (Живков 2000: 348-349). Културата на татарите като етническа група преминава от поколение на поколение чрез социално възприемане. С времето претърпява сериозни промени, тъй като се възприемат нови знания, опит, вярвания, действия и поведенчески модели. Отчитайки модела на Фини и Онг (Phinney & Ong, 2007) за компонентите на етническата идентичност и анализирайки резултатите от проведените теренни интервюта, може да бъде направен изводът, че основен фактор запазване на културната идентичност на кримските татари са самокатегоризацията, обвързаността и привързаността, приписване на ценност на вътрегрупови взаимоотношения и нагласи, съхраняването на етнически ценности и вярвания.

Етнически-специфични проявления в основните културни елементи

Език: В редица изследвания се доказва, че съвременният татарски език принадлежи към кипчакско-булгарската подгрупа от тюркското езиково семейство. В България се използва езикът на кримските татари. Не трябва да се пропуска фактът, че почти всеки район, всяко село има свой собствен специален мини-диалект. Независимо от диалектните и териториалните различия, татарите в България използват един литературен език, единна култура – фолклор, литература, музика, религия, национален дух, традиции и ритуали. Характеризират се с трилингвиалност – говорят български, турски и татарски език.

Употребата на татарския език е знак за етническа принадлежност. Неговоренето и неразбирането на езика се приема от общността за недостойно, дори срамно. В тази връзка, широко разпространена е поговорката „Майчиното мляко е грях, ако не знаеш майчиния си език“. В последните 50-60 години, особено в градовете, където населението е смесено, а татарите са незначителен брой, поради способността им бързо да се приспособяват и интегрират, както и в резултат на смесени бракове между турци и татари (факт, който от 30-40 години насам е широко разпространен) се наблюдава сериозна езикова асимилация. В условия на градска среда, татарите започват да използват все повече турския език. Този процес е повлиян и от други фактори като:

- Липса на достъп до литературни източници и произведения на татарски език, поради което се ползват турски такива, а това води до прогресивно намаляване на татарския лексикален фонд;
- общуването между турци и татари в селища със смесено население по правило е на турски език;
- стратегията на поведение – когато говорят помежду си в присъствието на българи винаги използват български език, в присъствието на турци – турски;
- фактът, че посещават турски училища след закриването на татарските (Кънчев 2010, 35-40).

Религия: След поражението на Златната орда от Тамерлан в края на 14 век Улугският улус отслабва толкова много, че през 40-те години на 15 век престава да съществува. Върху руините му са създадени татарските ханства, сред които най-изявени са Казанското и Кримското. Ислямът става държавна религия във всички татарски ханства. Принадлежността на татарите към сунитския Ислям ги обединява с голямата мюсюлманска общност в страната. От друга страна обаче, предпочитанието към посещение на т.нар. „татарски“ джамии, към духовни самоуки водачи (мъже и жени *ходжи*) от същия произход, присъствието на практики и елементи, осъзнавани като „татарски“ в религиозните ритуали, създава определена етническа специфичност. Такава специфичност е например религиозният обичай „Тепреш“. Според Миглев „това е поменателен ден, посветен на душите на умрелите и се отбелязва на гробищата. За разлика от обредната ситуация при погребение, когато на гробищата отиват само мъже, на Тепреш жените са тези, които извършват определени обредно-ритуални и молитвени действия на гробищата, а мъжете на практика, отиват в селската джамия“ (Миглев 2001: 23-28).

Физически белези: В края на 19 век се появяват първите трудове, посветени на изучаването на съвременния физиологичен тип на различни групи татари от Поволжието (В. Н. Бензенгер, И. Благовидов, А. А. Сухарев, М. Н. Николски и др.). А. А. Сухарев и М. Н. Николски смятат, че казанските татари са резултат от смесване на средиземноморската (понтийска) раса с монголоидната. През 30-те и 40-те години на XX век Т. А. Трофимова и Г. Ф. Дебец провеждат широко проучване на волжките, тюменските, тоболските, барабинските и касимовските татари (онлайн енциклопедия, Татарика, раздел Антропология). Тяхната работа направи възможно класифицирането на антропологичните типове на съвременните татари. Според антропологичната типология татарите се отнасят главно към уралската група, която е преходна между кавказката и монголоидната раса. На следващо място, повечето татари считат, че се отличават с характерни физически белези. За „истински татарин“ се възприема човек с широко лице, монголоидна форма на очите, изразени скули.

Ценностна система: Редица изследвания доказват, че представителите на кримските татари в България се определят като хора проявяващи толерантност в междуличностните си отношения. Отличават се с интелигентност, адаптивност към новостите, гостоприемност, трудолюбие, липса на фанатизъм, силно изразено чувство за взаимопомощ, изключителна отговорност към децата, респект към образованието и учените. „Всъщност представителите на татарския етнос са най-лаконични при споделяне на ценностите, от които се ръководят в живота си. Като основни ценности изследваните при проучването през 2016 г. представители на татарския етнос посочват уважение към другите (67,6%) и разбирателство с другите (48,5%). Абсолютно същите са ценностите, от които според изследваните лица се ръководи татарската етническа общност като цяло. Тези ценности са изцяло ориентирани към другите и обясняват толерантния модел на отношение към другите етнически общности, който демонстрират татарите във Ветово.“ (Накова 2018: стр. 6). Пълното съвпадение между индивидуалните ценностни системи на изследваните представители на татарския етнос и груповата ценностна система на еноса говори за изключително силна етноидентификация, силно чувство за групова етническа принадлежност.

Особеностите на взаимоотношенията между половете в татарската общност (мъжът и жената са равнопоставени и равноправни) ще бъдат предмет на целенасочено проучване в цялостното изследване.

Ритуалите са от календарен и семеен характер.

Обредност: „Разгледаните обредни системи представят различни прочити на стремежа за устойчива връзка между идентичността, елементите от народната култура, вярата и общностното и личностно самопознаване, демонстрирани в началото на XXI в. Всяко общество има нужда от идейна основа, върху която да стъпи, за да изгради собствените си стратегии за оцеляване, предвид предизвикателствата на съвременната реалност“ (Маркова 2022: 144). Обредите при раждане, сватба и погребение са подчинени до голяма степен на религиозните норми и същевременно са в ситуация на преход към различни модерни форми. Въпреки това, в тях могат да бъдат намерени редица отличаващи ги традиции:

Обичаи, свързани с раждането:

Обреди, свързани с бременността няма. След раждането на бебето, а в сърмени условия – след прибирането му от родилния дом, най-възрастната жена в дома/семейството изкъпва, осолява и повива бебето. Осоляването на новороденото, според татарите е най-важният обичай, който се предава през поколенията и е съхранен и в наши дни. Какво представлява? Обикновено след третия ден бебето се разтрива със сол подмишниците и по стъвките на краката. Прави се с цел „закаляване“, „да не се поти и да не мирише“. Освен това се обяснява с една архаична представа за миризма, тъй като навремето татарите ядели конско, а конското има кисел вкус, от там идва и турската приказка „кисели татари“. Къпането в първите дни се прави с вода, в която се разтваря яйце, за да е мека кожата на бебето. В първите дни след раждането, когато се отиде при родилката (обикновено майка й, за да я види) се слага 1 яйце до бебето, с което се предава магическата сила на яйцето да прави детето „здро и бяло“. До главата на бебето се слага Коран, за да го пази, лекува и неутрализира вредносни магии. Трябва да се добави и „муска“ – представляваща лист хартия, върху която е написана молитва от веш човек, поставена в калъф на триъгълник, за да пази бебето от уроки и лоши погледи. Поставя се и синьо манисто на шапката на бебето или на ръкавчето му, за да го пази от уроки – обяснението е, че привлича върху себе си погледа, насочен към бебето.

Даване на име – това е важен акт, който се извършва от третия до седмия ден след раждането. Извършва се от ходжа или човек, който може да чете Корана. Той пита как ще се казва и съобщава името три пъти на ухото му. Ритуалът е следният: именуващият чете

молитва „езан“ на дясното ухо на детето, чете „камет“ – молитва на лявото ухо, произнася името по три пъти пак на дясното и лявото ухо на бебето и завършва с „айет“. Дават му се пари, за да се почерпи за здравето на бебето. В днешно време името се избира основно от родителите като се определя от модни предпочитания. В съвремието не се спазва традицията да се дава второ име в случаите, в които детето боледува често. Хората са вярвали, че не може да си носи името и му давали друго име, обикновено на човек, който е живял дълго, за да не го хващат болести. Още се срещат случаи при по-възрастните, в които един човек по паспорт е с едно име, а го наричат с друго. В редки случаи се използва татарското звучене на имената, напр. Нури се произнася като Норий, а името Фазлие, като Пазий. В семействата, в които има случаи на детска смъртност, новородените получават имена, съдържащи представката „курт“ (в превод на бълг. език – „вълк“). Вярва се, че така името предпазва от лоши духове.

Обичаи до 40-ия ден от раждането – Четиридесетдневният период е преходен за бебето и родилката, затова се спазват различни ограничения с цел очистване и оздравяване. В този период родилката не е желателно да излиза от вкъщи, пелените/дрешките на бебето се простират навън само от изгрев до залез слънце, мъжът ѝ също няма право „да я пипне“. В този период родилката не спи с мъжа си, а обикновено със свекървата, за да и помага. В този междинен период, ако бебето остане само в стаята, при него се поставят Коран и ножица, за да го пази Господ. На 27-ия ден е първото ритуално къпане на родилката, а на 37-ия второто. Те се изразяват в това родилката да се поле с вода, в която са престояли цветя на лунна светлина. Нарича се „къркламак“. На този ден родилката излиза с бебето и обикновено отива при майка си. При излизането от къщата трябва да се тръгне задължително на изток. Вярването е, че колкото по-дълго пътува, толкова по-дълъг ще бъде животът на бебето.

Поникване на зъбки – Раздават се игли, за да са остри зъбите на детето като игла.

Прохождането – прави се питка с олио „майлъ калакай“, търкулва се между краката на детето, за да не пада докато върви. Наредат се предмети и каквото вземе в ръцете си, такава професия ще има.

Обрязването „сюнет“ е обред, който в татарската общност има значение за приемане в общността на мъжете. Състои се от операция по обрязването и отпразнуването „сюнет тою“. Прави се в по-рана възраст, обикновено до 6 год., но зависи от физическото

състояние на детето, както и от финансовото на родителите. Обрязването се извършва от професионалист в присъствието на ходжа, който чете молитви от Корана. Около детето застават най-близките възрастни мъже, а бащата не присъства, за да се щади неговото психическо състояние. Детето бива облечено в специална бяла риза, която носи 2-3 дни. След възстановяването му се организира тържество („сватба“). Малкото момче е надъхано с мъжко самочувствие и е в центъра на тържеството. Облечено е в празнични за случая дрехи, с фес с богата украса. В миналото е било задължително присъствието на „биязер“ – приятел, който се смята за повече от роднина и след години кумува на сватбата на момчето. Канят се много гости, които се угощават тържествено. Преди угощаването се прави „мевлит“ с ходжа. По време на тържеството е и даряването от всички гости, които по този начин възнаграждават геройството и мъжкото поведение на момчето. „В ислямската правна система (Фъкх) не е посочена определена възраст, в която трябва да се извърши обрязването, но е прието децата да бъдат обрязани между 7-10 години. За мюсюлманите в България обрязването се извършва най-често в първите четири години (препоръчително е до 6-7 годишна възраст). Ритуалното обрязване на момчето по канона се нарича сюннет, но понякога в литературните източници и народния фолклор се използва и вариантът сюннет-дюгюню (дюгюню, със значение на „сватба“). В отделни случаи, обрязването се извършва до четиридесетте дни от раждането на детето (кърк ичинде) или когато навърши 2-3 месеца. Така постъпват семействата, на чиито деца животът е застрашен от ранна смърт. В този смисъл се вярва, че сюннетът ще предпази детето от враждебните действия на злите духове – джинове.“ (Карахасан-Чънар 2014). Съществува и убеждение, че колкото е по-малко на възраст детето, толкова то по-лесно преживява интервенцията на церемонията и периодът след това преминава без здравословни усложнения за него. Някои приемат, че момчето трябва да се сунетира при навършване на нечетен брой години, в противен случай, когато създаде собствено семейство, няма да има синове.

Обичаи, свързани със сватбата

Сватбените порядки се характеризират със стремеж към брачна ендогамия или предпочитание към брачен партньор от същата общност, въпреки широко разпространената практика за сключване на бракове с местни турци. Брачната възраст и брачните ограничения са еднакви с тези при турците и българите. Ограничението е да не се сключват бракове с роднини до трети братовчеди. Роднинството е добре съхранено при татарите. Все още се спазват обичаи като искане на избраното момиче от родните на момчето, като решението за

женитба се взема от младите. През 60-80-те години на миналия век е широко разпространена практиката при връзка между татарин и туркиня, в случай, че родителите не са съгласни да дадат дъщеря си на татарин, тъй като турците не приемат татарите като „равностойни“ на тях, момичето „пристава“ на момчето – по собствена воля, разбира се. В наши дни се уважава свободата на избор, но за да се спази традицията се иска съгласието на женската страна. Спазват се и традициите:

- по къносване на булката преди сватбата – отбелязва се тържествено като се канят и гощават близки роднини и приятели. Къносването се изразява в поставяне на къна в дланите на булката. Нарича се „вечер на къната“;
- бръснене на младоженеца – ритуал преди сватбата, извършващ се с музика, на който присъстват мъже – роднини и приятели на младоженеца;
- вземането на чеиза на булката;
- „вземането“ булката от дома ѝ („келин алмак“);
- влизане на булката в новия ѝ дом;
- сватбеното тържество.

Погребалната обредност

Изпълнява се според ислямската традиция. Чрез погребалните обичаи татарите се самоидентифицират като мюсюлмани, т.е. като религиозна, а не етническа общност. Обикновено възрастните хора си приготвят предварително нещата, необходими за погребение. Още на смъртното легло се извиква ходжа, който чете молитва. Веднага след като човек умре, ченето му се връзва с кърпа, за да не остане устата му отворена. В случай, че починалият е жена за нея се грижи ходжа жена, респективно за мъж – ходжа мъж. Ходжите скрояват специална риза – *кепин*. Извършва се цялостно обредно изкъпване. Облича се мъртвецът и се поставя на *табет* – носилка, покрита със зелен плат. Ако мъртвецът трябва да пренощува в дома си не се оставя сам, близките остават да бдят. На самото погребване присъстват обикновено само мъже. До седмия ден от погребението се правят молитви. На седмия ден се прави помен – *мевлид*. Следват помени на 37-ия и 52-ия ден. Вярва се, че на 52-ия ден след смъртта носът на мъртвият пада. Приготвя се тестено пържено изделие, за „мъртвия, за да усети мириса, а не болките си“.

КАЛЕНДАРНИ ПРАЗНИЦИ

В основата на календарните обичаи от една страна стои религиозната традиция (Курбан и Рамазан Байрам), а от друга – етническата (Наврез – празникът на пролетта, Явур Гъозю – отбелязва се настъпването на летния сезон, Къдърлез, Тепреш). В резултат на модернизацията в наши дни празниците Наврез и Явур Гъозю са отпаднали.

Най-големият общностен празник е **Тепрешът**. Ежегодно татарите се събират през месец май, отбелязвайки срещата си с различни културни инициативи. В миналото този ден става повод и за т.нар. татарски борби, в които младежи от различни махали и селища мерят сили.

Къдърлез е празникът на 6 май, съпътстван със специални ритуали, колят се агнета, приготвят се питки. Вечерта преди празника, съд с вода и билки се поставя под роза, пренощува под звездите и на сутринта се извършва ритуалът „измиване със специалната/лечебна вода“. Това е най-веселият празник на татарите.

Рамазан Байрам и Курбан Байрам – отбелязват се на основата на ислямската традиция

Рамазан Байрам – предшестван от трите свещени месеца – Реджеб, Шабан и Рамазан. Празникът слага край на тридесетдневния пост на месец Рамазан, в който от изгрев до залез слънце не се консумира храна, напитки и вода. Последният ден от този месец е Ариффе. Посветен е на мъртвите – в този ден се пържат мекици и се раздават за душата на умрелите. Посещават се гробищата. Дава се „садака“ – помощ (финансова) на нуждаещите се – бедни, болни, деца-сираци и др. В деня на Рамазан Байрама мъжете отиват на молитва в джамията сутрин рано. След молитва младите целуват ръка на по-възрастните и им честитят празника.

Курбан Байрам – вечерта, преди Байрама се слага къна на челото и гърба на агнето, което ще е заколено като курбан. Сутринта, в деня на Байрама мъжете отиват на молитва в джамията. След молитвата се целува ръка на по-възрастните, специфичното тук е коленето на курбана. Първо се чете молитва пред курбана, връзват се очите на агнето. Само 1/3 от месото на курбана остава в дома, всичко останало, разделено на нечетен брой порции се раздава на бедни и нуждаещи се.

ХРАНА

Специфичната храна на кримските татари включва разнообразни ястия – различни видове бюреци (татарбюрук, огузбюрек, шубюрек и др.), чорби (кашъкбюрек чорбасъ, екмек чорбасъ), кобете, мантъ, в които преобладават месото и тестото. Пазят се спомени за консумация на конско месо в миналото. Въпреки спазването на религиозните табута към свинското месо и алкохола, е разпространена поговорката, че правото на татарина е месото и ракията („етлемен ракъ татарън аккъ”). Татарите смятат себе си за „откриватели” на пастърмата – „едно време са я слагали под седалките на конете, за да изсъхне по-добре”. Храната също се използва и като знак за разграничение от турската общност – „на турците дай тарана, а на нас месо”.

ФОЛКЛОРНОТО ТВОРЧЕСТВО на татарите в България е изключително богато на легенди, стихотворения, песни, поговорки и вицове, чрез които се подчертава принадлежността към Кримската историческа родина, поддържат се самопредставите и самочувствието като народ. Танците, изпълнявани в общността, често се осъзнават като собствена етнокултурна специфика, която ги различава от културата на другите мюсюлмани.

В съвременността припознаването на кримските татари с тяхната родина продължава да се бележи от употребата на различни символи, най-видимият от които е **кримскотатарският флаг** – светлосин със златната дамба на Герайската династия, управлявала Кримското ханство от 1449 до 1783 г. Съхраняването на историческа памет и традиции в общността води до формирането на представи за *татарлъка*, които влияят както върху изграждането на силна етническа идентичност, така и върху разграничаването им от заобикалящото ги общество.

ИЗКУСТВО

Бродерията е от най-древните видове женско изкуство, използвано при вътрешната украса на дома: кърпи, салфетки, покривки, покривала и завеси за прозорци, мазки (молитвени килими).

Миналото и историята, разгледани с помощта на историко-антропологически подходи, като връзка между структури и процеси, преживявания и действия са извор за съхраняване на историческото и културно наследство. Настоящият доклад е обобщено представяне на анкетно прочуване и теренни интервюта проведени с представители на татарите в България и експерти – изследователи на татарската общност. Направеното в горните редове изложение на специфични проявления в основните културни елементи демонстрира както съхраняване на етническа специфика, така и проникване на български, турски и модернизационни влияния в културата на кримските татари в България. Дълбочинният анализ на силата на влияние на различните фактори и степента на трансформациите тепърва предстои да бъде направен за целите на изследването на тема „Локална култура на кримските татари в България“. В него подробно ще бъдат анализирани резултатите, наред със сравнителен анализ на научни изследвания за историята и културата на кримските татари. За постигане на обозначените основни изследователски цели на етнопсихологическото изследване ще бъдат обсъдени актуалните теоретични разбирания за идентичността (и в по-тесен смисъл културна идентичност, етничност) като преди всичко социално явление и процес на постоянно предефиниране и оспорване. Следваща задача е прегледът и теоретичното преразглеждане на основните парадигми относно етническия произход на кримските татари и съответното позициониране на проблема като дебат с особена емоционална и политическа натовареност. Необходимо е да бъдат осмислени и основните въпроси, свързани с конфесионалната (преди всичко мюсюлманска) принадлежност при кримско татарската общност. Във връзка с това ислямът при разглежданата група ще бъде проблематизиран основно посредством неговите функции спрямо стабилизирането на татарската идентичност. Като подход ще приложим модела на Гумилев в етнологията за съотношението: моделиране - система и процеса на моделиране в историческо време.

ЛИТЕРАТУРА:

Антонов, С. *Татарите в България*, ISBN 954-91500-1-1, Наврез, Добрич, 2004

Боев, Е. *Татарите и татарските говори в България*, ISBN 978-619-90566-0-8, регионален исторически музей – Добрич, 2016

Боев, Э. *Крымские татары и их язык. Татарские диалекты в Болгарии – функциональные формы и стили, результаты контактов с другими языками и диалектами*, 2000: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B

Живков, Т. Ив. *Увод в етнологията*, Пловдивско университетско издателство, Пловдив, 2000

Закиев, М. З. *Татарски език // Езици на света: тюркски езици*. В: Институт по лингвистика на Руската академия на науките, (Езиците на Евразия), 1996

Карахасан-Чънар, И. *Обичаят -сюнет*: <https://www.librev.com/index.php/discussion-culture-publisher/2585-2014-12-22-11-32-05> (последно посетен на 25.07. 2023)

Кънчев, К. *Татарските училища в Шуменския край*, В: Минало: Тримесечно списание за история - Minalo : Quarterly of History. - ISSN 1310-3415 (Год. 17, бр. 2, 2010, с. 35-40)

Маркова, М. *Локални култури и традиции. Културна трансформация на обредни системи през XXI век*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2022

Миглев, И. *Обичаят Тепреш- татарския “ Софинден “* В: Етнологията вчера, днес и утре (Изследвания, посветени на 65-годишния юбилей на доц. д-р Николай Иванов Колев), Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2006

Накова, А. *Динамика на етническите взаимоотношения* В: сп. “Етнически изследвания“, бр.3, кн. 2/2018,

Янкова, В. *Татарски образи в българския национален наратив през XIX век*, 2019

Онлайн - енциклопедия Tatarica <https://tatarica.org/ru/razdely/nauka/antropologiya>